

گزارش های محرمانه کنسولگری انگلستان در سیستان و قایانات

سال های ۱۹۰۹ تا ۱۹۱۱ میلادی

۱۲۸۸ تا ۱۲۹۰ خورشیدی

ترجمه دکتر محمود رفیعی

مطبوعات نشر: تهران: نشر هرمز، ۱۳۹۲

[illegible]

9VA-APP-VOL-00-4.5

یادداشت: فهرست بیسی کامل این اثر در

استرس است

◆ شماره کتابخانه ملی

لیترگرافی: ندای دانش / چاپ: نقره‌آبی / صحافی: رثوف
شمارگان: ۱۰۰۰ / چاپ اول ۱۳۹۴ / قیمت: ۴۵۰۰۰ تومان
آماده‌سازی: آتلیه هیرمند
طراحی گرافیک و جلد: کارگاه گرافیک مشکی
شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۴۰۸-۳۷۷-۸
همه حقوق برای ناشر محفوظ است.
مراکز فروش:

انتشارات هیرمند: میدان انقلاب، خیابان لبافی‌نژاد،
بین خیابان فخررازی و خیابان ۱۲ فروردین، پلاک ۲۰۴
تلفن: ۶۶۴۰۹۷۸۷ - www.hirmandpublication.com

شهر کتاب بوستان: پونک، مرکز تجاری بوستان، دوررینگ مرکزی
تلفن: ۴۴۴۹۸۳۴۵ - www.ebookcity.ir

به هزینه دکتر محمود رفیعی

طرح روی جلد، نمای بیرونی آجرکاری
کنسولاری انگلیس در بیرجند است

فهرست

صفحه

۹	 پیشگفتار
۱۷	 گزارش های محرمانه کنسولگری انگلستان در سیستان و قباآت - سال ۱۹۰۹ میلادی برابر با ۱۲۸۸ خورشیدی
۲۴۲	 گزارش های محرمانه کنسولگری انگلستان در سیستان و قباآت - سال ۱۹۱۰ میلادی برابر با ۱۲۸۹ خورشیدی
۴۰۶	 گزارش های محرمانه کنسولگری انگلستان در سیستان و قباآت - سال ۱۹۱۱ میلادی برابر با ۱۲۹۰ خورشیدی
۵۹۴	 توضیحات
۶۰۵	 اعلام رجال دوره قاجار (ایرانی و خارجی)
۶۲۵	 شرح مختصری درباره جغرافیای شهرها، روستاها و ..
۶۴۳	 اسامی افراد خارجی متن کتاب
۶۴۵	 فهرست نام جای ها
۶۵۷	 فهرست نام کسان
۶۶۵	 فهرست نام مؤسسات، ادارات، بانک ها، انجمن ها و جمعیت ها
۶۶۷	 فهرست نام روزنامه ها، شورش ها، گروه ها، بیماری ها و ادیان
۶۶۹	 فهرست نام طایفه ها، قبیله ها و نژادها
۶۷۲	 تصویرها
۶۷۹	 فهرست کتاب هایی که به تصحیح، ترجمه، اهتمام و هزینه دکتر محمود رفیعی درباره فرهنگ خراسان جنوبی به ویژه بیرجند منتشر شده است (آثار پزشکی نامبرده در این فهرست درج نشده است)

پیشگفتار

سپاسگزار لطف پروردگارم، که مجالی و فرصتی دست داد تا در ادامه خدمات فرهنگی، کتاب حاضر را که ترجمه گزارش‌های محرمانه کنسولگری انگلیس در سیستان و قایانات در سال‌های ۱۹۱۱-۱۹۰۹ میلادی (۱۲۹۰-۱۲۸۸ خورشیدی) است برای نشر آماده سازم و به هموطنان ایرانی و همشهریان بیرجندی تقدیم کنم.

در ساعتی که آغاز به نگارش این پیشگفتار کردم به یاد نوشته‌های شیخ عبدالحسین فنودی افتادم، ایشان در تاریخ قایانات بارها از نبود منابعی که ما را از گذشته زادگاه و موطن اجدادمان آگاه کند به سختی شکوه می‌نماید و از رنج و زحمتی که متحمل شده تا در لابه‌لای کتاب‌ها و اسناد باقیمانده از پیشینیان ما حتی جمله‌ای درباره تاریخ و سرگذشت مردم این دیار بیابد نالان و رنجیده است. فنودی حکایت می‌کند که چه شب‌ها تا سحر در لابه‌لای کتاب‌های موجود به جستجوی مطلبی راجع به تاریخ قایانات پرداخته و اغلب حتی یک سطر نوشته در این باب نیافته است. هنوز هم پس از گذشت بیش از یک سده از زمان حیات فنودی ما آگاهی عمیق و درستی از آنچه در گذشته‌های دور و نزدیک در قهستان رخ داده است، نداریم و به سبب کمبود منابع نتوانسته‌ایم خلاءهای موجود را پر کنیم. اگر ما، به ثبت و حفظ وقایع و اسناد مربوط به آنچه در جامعه‌مان در جریان است اهمیت ندهیم پژوهشگران آینده با مشکل کمبود مأخذ روبه‌رو خواهند شد. پژوهشگران امروز نیز هرگاه سندی، گزارش مستندی، و یا منبع موثقی درباره گوشه‌ای از گذشته این سرزمین پیدا می‌کنند شادمان و فعال می‌شوند و با پشتکار و کوشش سعی می‌کنند که

نوری، هرچه اندک و کم سو، بر صفحه تاریک و گم گشته در ازمنه گذشته این سرزمین بیفکنند. گزارش‌هایی که در این کتاب گردآوری شده شاید تصویری از آنچه را که در این ناحیه در گذشته در جامعه جنوب شرق ایران و در زمان مورد گزارش رواج داشته است، بنمایاند.

کنسول‌ها و کنسولیاران انگلیس که هر هفته این گزارش‌ها را به دولت هند انگلیس و وزارت امور خارجه انگلستان می‌فرستاده‌اند افرادی برگزیده از میان داوطلبان انگلیسی بوده‌اند که پس از گذراندن دوره‌های آموزشی با آگاهی کامل از اوضاع سرزمین محل مأموریت به آن مناطق فرستاده می‌شده‌اند. با توجه به دقتی که در تنظیم این گزارش‌ها مشهود است و با در نظر گرفتن واکنش‌های این مقامات در رویارویی با پشامدهای گوناگون در محل مأموریت آنان، می‌توان حدس زد که این افراد از دانش، تجربه، و ذکاوت کافی برخوردار بوده‌اند.

خلاصه‌ای درباره گزارش‌ها

الف - گزارش‌های ارسالی از سیستان:

۱. گزارش‌های هفتگی از کنسول بریتانیا
۲. گزارش‌های متمم یا گزارش‌های کنسولیاری
۳. گزارش‌های تجاری
۴. بعضی از گزارش‌های هفتگی که رونوشت آن‌ها به وزیر مختار انگلیس در تهران و یا به دولت هند بریتانیا ارسال شده است
۵. مکاتبات با وزیر مختار انگلیس در تهران (نامه‌ها)

ب - گزارش‌های ارسالی از بیرجند:

۱. در دوره کارمندی آقای هوسن
۲. در دوره کنسولیاری آقای هوسن

کنسول بریتانیا با درجه سرگردی قشون هند، موظف بوده است هر هفته گزارشی از کلیه وقایع را به دولت هند بریتانیا و وزارت امور خارجه بریتانیا بفرستد. در دو یا سه

مورد به سبب فقدان متن انگلیسی گزارش‌ها در اسناد دریافتی بین گزارش‌های هفتگی فاصله افتاده است. کنسولیار بریتانیا در سیستان و قایانات با درجه سروانی قشون هند نیز وظیفه داشته است گزارش‌های ممتد درباره اطلاعاتی که در گزارش هفتگی کنسول منعکس نبوده، آماده و ارسال کند. البته همه گزارش‌های هفتگی کنسول، گزارش ممتد ندارند. در گزارش‌های تجاری، اطلاعاتی درباره صادرات و واردات سیستان و قایانات وجود دارد. صادرات ایران بیشتر به هند و روسیه، و واردات از هند و روسیه و انگلیس بوده است. رونوشت بعضی از گزارش‌ها را جهت آگاهی برای وزیر مختار انگلیس در تهران فرستاده‌اند. روشن نیست که چرا رونوشت بعضی از گزارش‌ها را به تهران منعکس کرده‌اند. در سه یا چهار مورد متن انگلیسی گزارش ناتمام بود که در ترجمه متن به آن اشاره کرده‌ام و اگر در جایی سطری از متن انگلیسی ناخوانا بوده به آن نیز اشاره شده است. به سبب رنگ پریدگی متن انگلیسی خواندن تعدادی از گزارش‌ها با دشواری میسر شد. متن انگلیسی گزارش‌ها، متنی ادبی نیست اما گزارشگر تلاش کرده است که با انگلیسی متداول و معمول گزارش‌ها را دقیق ارائه کند. در ترجمه سعی شده است دقت و امانت مراعات شود و متن فارسی روان و خوش‌خوان باشد.

نامه‌های خطاب به وزیر مختار انگلیس در تهران به منظور تقاضای کمک در حل بعضی مشکلات ناشی از پیشامدهای محلی است که کنسول‌ها قادر به رفع آن‌ها نبوده‌اند. در نامه‌ای که کنسول بریتانیا در سیستان و قایانات به وزیر مختار انگلیس در تهران می‌نویسد از وی درخواست کمک می‌کند که از دولت ایران بخواهد تا دستورات مشخص در شیوه ملاقات‌ها بین مقامات ایرانی و انگلیسی صادر کند. بحث و اختلاف نظر در این باره بوده است که اگر مسئولی انگلیسی و یا مقامی ایرانی تازه به محل وارد شود آیا ابتدا مقام ایرانی باید به دیدن مقام انگلیسی برود و یا برعکس. سرانجام با وساطت وزیر مختار انگلیس در تهران، دولت ایران دستوری به مسئولان ایرانی در سیستان و قایانات صادر می‌کند که طبق رسم ایرانی، مقامات ایرانی ابتدا به دیدن مسئولان و مقامات خارجی بروند. در نامه‌ای دیگر تقاضای پرداخت غرامت جهت خسارات به کاروان آقای هوسن است. در سفری راهزنان به کاروان آقای هوسن حمله می‌کنند، آقای هوسن و همسر و فرزندان وی با محافظان در عقب کاروان حرکت می‌کرده‌اند. محافظان و آقای هوسن پس از شنیدن صدای تیر به تعقیب

راهزنان می‌بردازند و سیزده نفر شتر از پانزده نفر شتر سرقت شده را پس می‌گیرند، اما راهزنان موفق می‌شوند که دو نفر شتر را با خود ببرند.

آقای هوسن از شوکت‌الملک تقاضا می‌کند که خسارت وارده را بپردازد. شوکت‌الملک حاضر شده است که بهای دو نفر شتر را بپردازد ولی از آن‌جا که در این سفر خانواده آقای هوسن همراه وی بوده‌اند علی‌رغم این که خانواده او صدمه‌ای ندیده‌اند، آقای هوسن مبلغ صد و پنجاه پوند برای تحمل سختی و فشار روانی وارد شده به خانواده اش خسارت مطالبه می‌کند و این درخواست شاید اولین شکایت برای پرداخت غرامت جهت صدمه‌ای روانی در قهستان در صد و اندی سال پیش باشد. نامه‌ای دیگر حکایت از تبادل اطلاعات بین کنسول و وزیر مختار انگلیس در تهران درباره اختلافات مرزی ایران و افغانستان در ناحیه کاملاً علامت‌گذاری نشده مرز ایران و افغانستان دارد.

گزارش‌های ارسالی از بیرجند حاوی اطلاعاتی درباره وقایع بیرجند و منطقه است. از آن‌جا که گزارش‌های این سه سال با جریان انقلاب مشروطه در ایران همزمان است حاوی اطلاعاتی جالب توجه درباره انجمن‌های ایالتی در سیستان و قایانات و چگونگی انتخاب اعضا و عملکرد آن‌هاست و به آگاهی‌های مدیریتی و توانایی‌های اعضای انجمن‌های ایالتی نیز اشاره‌هایی شده و از تمایل و یا عدم تمایل حکام محلی به مشروطیت و برداشت سرداران سیستانی از مشروطیت نیز آگاهی‌هایی نقل شده است. مجموعه گزارش حاوی اطلاعات ذیل است:

- روابط کنسول انگلیس با شوکت‌الملک و حشمت‌الملک

- روابط کنسول روس با حکام محلی

- روابط کنسول روس با کنسول انگلیس

- روابط کار گزار و حکام محلی

- روابط کار گزار با کنسول روس و انگلیس

- روابط شوکت‌الملک با حشمت‌الملک

- روابط کنسولگری‌ها و نایب‌الحکومه‌ها

- روابط کنسولگری‌ها با سرداران سیستانی و بلوچستانی

- روابط سرداران سیستانی و حکام محلی

- روابط سرداران محلی با یکدیگر

- روابط سرداران محلی با دولت مرکزی
 - روابط کنسولگری انگلیس با مردم محل
 - روابط حکام محلی و مردم
 - روابط حکام محلی با دولت مرکزی
 - مسائل مرزی ایران و افغانستان
 - مسئله آب رود هیرمند و اختلاف‌های مربوط به آن
 - عملکرد بانک شاهی انگلیس در سیستان و قایانات
 - عملکرد بانک استقراضی روس در سیستان و قایانات
 - اطلاعات مربوط به مجالس ایالتی و مشروطیت
 - انتخاب اعضا و عملکرد مجلس ایالتی در سیستان و قایانات
 - اقدامات حکام محلی جهت تأمین امنیت در منطقه حکمرانی
 - اقدامات کنسول انگلیس جهت گسترش تجارت با هند
 - اقدامات کنسول جهت حفظ منافع اتباع انگلیس در سیستان و قایانات
 - تقاضای مردم از کنسول انگلیس
- و مسائلی از قبیل قاچاق سلاح، راهزنی‌ها، ناامنی جاده‌ها، وضع راه‌ها، وقایع محلی، بیماری‌ها، امکانات بهداشتی و درمانی، شورش‌های محلی و بسیار مسائل دیگر...
- روابط کنسول انگلیس با حشمت‌الملک روابطی تیره بود. حشمت‌الملک به کنسول انگلیس و درخواست‌های آنان اهمیت نمی‌داد و حتی از پذیرفتن آن‌ها بدون کسب اجازه از دولت مرکزی خودداری می‌ورزید. نظر کنسول انگلیس هم نسبت به حشمت‌الملک نظری منفی است. در دو یا سه گزارش کنسول انگلیس مدعی است که درباره آنچه به حشمت‌الملک نسبت می‌دهد مدارکی در دست دارد، ولی در هیچ یک از این گزارش‌ها در این باره که چرا مدارک را به دولت ایران و یا وزیرمختار انگلیس در تهران و یا از طریق وزیرمختار به دولت انگلیس ارائه نمی‌کند سخنی به میان نمی‌آورد.
- روابط کنسول انگلیس با شوکت‌الملک جریان عادی‌تری دارد. او از شوکت‌الملک بدگویی نمی‌کند؛ به جز در یک مورد و آن هم در بحبوحه جریان مشروطیت که روابط شوکت‌الملک با کنسول انگلیس به سردی می‌گراید و در این دوره است که نظر و قضاوت کنسول نسبت به شوکت‌الملک تغییر می‌کند.

این فهرست مفصل نشانی از غنای اطلاعاتی است، اگر دسترسی به مکاتبات کنسول روس با دولت متبوع‌اش میسر می‌شد منبع اطلاعات مفیدی در اختیار پژوهشگران قرار می‌گرفت. در پایان این نکته را نیز یادآور شوم که نام محل‌ها و افراد در گزارش‌ها با آوانگاری بین‌المللی نوشته نشده بود (چون آوانگاری بین‌المللی در آن زمان رایج نبود)؛ در این موارد مترجم در برگردان نام‌ها به فارسی گاهی با اشکال مواجه می‌شود.^۱

سپاسگزاری

از خواهرزاده عزیز و گرامی ام آقای محمود فقیهی تشکر و سپاسگزاری می‌کنم، ایشان متن انگلیسی گزارش‌ها را که از طبقه‌بندی در انگلیس خارج شده است با زحمت بسیار تهیه کردند و برایم فرستادند. از مدیر انتشارات هیرمند، دوست قدیمی آقای سیاوش باقرزاده و از سرکار خانم محیا باباجان مسئول امور نشر و سرکار خانم یونس زاده که در تایپ و صفحه‌آرایی کتاب کمال دقت را مبذول داشته‌اند ممنون و متشکرم. الله ولی التوفیق.

دکتر محمود رفیعی

استاد دانشگاه علوم پزشکی تهران

۱. گروهی از معلمان زبان فرانسوی و انگلیسی در سال ۱۸۸۶ به سرپرستی زبان‌شناسی به نام Paul Passy مقدمات انجمن بین‌المللی آواشناسی را فراهم کردند. در سال ۱۸۹۷ انجمن بین‌المللی آواشناسی کار تدوین و به‌کارگیری الفبای بین‌المللی آوانگاری را آغاز کرد. این انجمن همچنان فعال است و در فواصل زمانی معین به تعدیل الفبای آوانگاری می‌پردازد. آخرین بازنگری در ماه مه ۲۰۰۵ بود.